

Έφη Βενιανάκη: «Σε ακανόνιστο ρεύμα» κριτική της Κλεοπάτρας Λυμπέρη

Κατηγορία: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Δημοσιεύτηκε Τετάρτη, 29 Ιουνίου 2016 09:25

κείμενο: diastixo.gr

Η αγάπη ως εχθρός του μηδενός

Ένα ψυχογράφημα, που μας οδηγεί βαθιά στην ιστορία του γυναικείου βιώματος. Η απώλεια και ο τρόπος που αυτή επιδρά στον γυναικείο ψυχισμό, άλλοτε συνθλίβοντάς τον και άλλοτε δημιουργώντας ευκαιρίες για αποκαταστάσεις και επαναπροσδιορισμούς, αποτελεί το βασικό θέμα του παρόντος βιβλίου. Η διαταραγμένη συναισθηματική ζωή, ο ματαιωμένος έρωτας, η πατρότητα, η ανώριμη γυναίκα, η σχέση μητέρας-κόρης, οι οικογενειακές διαπλοκές –το περίφημο οικογενειακό ρομάντζο, όπως θα έλεγε ο Φρόυντ με ψυχαναλυτικούς όρους– είναι μοτίβα που η Έφη Βενιανάκη προσεγγίζει παρεμβάλλοντας συμπληρωματικά στοιχεία ποιητικής διακειμενικότητας.

Η Έφη Βενιανάκη με το μυθιστόρημά της καταθέτει προς χάριν μας εικόνες από τη γυναικεία υπόθεση και τη γυναικεία οπτική, παρακολουθώντας αυτό το φύλο να αθροίζει καταστροφές και οράματα, ματαιώσεις και εναντιώσεις, εξέλιξη και οπισθοδρόμηση, στον αγώνα του να αρτιώσει μια αληθινή ταυτότητα.

Η συγγραφέας, σε αυτό το δεύτερο μυθιστόρημά της, δίνει τη μέγιστη βαρύτητα στην αποτύπωση του κραδασμού που δημιουργείται στο εσωτερικό της γλώσσας. Επιλέγοντας το μονόλογο, ως μια μέθοδο που διευκολύνει τη φυσικότητα και την αμεσότητα της έκφρασης, κατορθώνει να διαχειριστεί επιτυχώς το θέμα της. Με δυο πρωτοπρόσωπες παράλληλες αφηγήσεις που αναδεικνύουν τους αντίστοιχους κεντρικούς χαρακτήρες και μια ακόμα αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο, με την οποία αθροίζονται επιπρόσθετα μυθιστορηματικά στοιχεία, χτίζεται εδώ ένας κόσμος βαρύς και θαμνός σαν ραγισμένο κάτοπτρο.

Ραγισμένη είναι και η περσόνα της βασικής ηρωίδας, της Ανθής, η οποία στο βιβλίο αντιπροσωπεύει την παραβατικότητα, την απομόνωση, την αυτοκαταστροφή, τη διάλυση όλων των πνευματικών και ηθικών

αξιών. Υπάρχει όμως και ένα άλλο επίπεδο αφήγησης, ως εξισορροπητικό σύμπαν απέναντι στο σκότος και το θάνατο: οι δρώσες αντίρροπα δυνάμεις, όπως ο έρωτας, η τέχνη, η δίψα για μια ασυμβίβαστη ζωή, ο ανθρωπισμός, η αναζήτηση προορισμού, η υπεράσπιση των ονείρων.

Η απώλεια και η ψυχική κατάρρευση έχουν απασχολήσει πολλές φορές τη λογοτεχνία. Η συγγραφέας μάς μεταφέρει αυτό το θέμα, επικεντρωμένη στο στενό οικογενειακό περιβάλλον, μελετώντας τις αντιδράσεις και τις αλυσιδωτές διαπλοκές των σχέσεων και πιο ειδικά, τη σύνδεση πατέρα - κόρης. Έτσι, κατασκευάζει ένα ψυχολογικό κάδρο με έντονες εκρήξεις, παθολογίες και νοσηρές ατμόσφαιρες, παρουσιάζοντας καταστάσεις που αποκαλύπτουν βαθύτερα αίτια: το μέγεθος του εσωτερικού κενού που μπορεί να προκύψει από την απουσία της ψυχικής ωρίμανσης αλλά και από την έλλειψη μιας συνειδητής στάσης, ικανής να ρυθμίζει τη ζωή και τις αξίες.

Σημειώνω λίγα λόγια για την υπόθεση. Η Ανθή και η Μαρία, δυο άγνωστες μεταξύ τους γυναίκες, συνδέονται βαθύτερα με έναν μεταφυσικό τρόπο: μεγάλωσαν χωρίς πατέρα. Η απουσία του πατέρα επιδρά σ' αυτές εντελώς διαφορετικά. Η Ανθή ζει εγκλωβισμένη στο τραύμα της απώλειας, μέσα σε διαρκή αυτο-απόρριψη, ανισορροπία, παραίτηση, τρέλα. Η Μαρία, ένας πιο υγιής ψυχισμός, όταν τυχαίνει να βρεθεί μπροστά στην απόπειρα αυτοκτονίας της Ανθής, αποφασίζει να της συμπαρασταθεί σε όλη αυτή την περιπέτεια. Η επαφή των δυο γυναικών θα προκαλέσει εσωτερικές αναταραχές αλλά και ανταλλαγές κόσμων, καθώς η συνάντηση αυτή ανοίγει και τις δυο στον αληθινό εαυτό τους.

Η Έφη Βενιανάκη επιχειρεί μια ανάγλυφη περιγραφή του ανθρώπινου «προσώπου» επαναφέροντας ένα κλασικό μοτίβο : το ζήτημα της εσωτερικής ισορροπίας, όπως διαμορφώνεται μέσω των γονεϊκών προτύπων, είτε απευθείας από τις επιβαλλόμενες οικογενειακές δομές είτε από τις αντιλήψεις, τα στερεότυπα και τα ηθικά δεδομένα του κοινωνικού περιγύρου. Ο απών πατέρας μοιάζει να είναι εδώ ο άξονας γύρω από τον οποίο κινούνται οι ηρωίδες του βιβλίου, το παλιό αντρικό πρότυπο, ένα ψυχολογικό σύμβολο της πατριαρχικής εξουσίας που στοιχειώνει τις ζωές των άλλων, δρώντας ως συναισθηματικό βαρόμετρο.

Ο πατέρας, στο συμβολικό επίπεδο, είναι ο φύλακας, η δύναμις του οίκου, εκείνος που όχι μόνο προστατεύει, αλλά ενεργοποιεί και τον λόγο (λογική), και επομένως, θέτει τα όρια. Η απουσία του πατέρα σημαίνει για την ελλειμματική φιγούρα της Ανθής την απουσία των ορίων, την καταστρατήγηση κάθε λογικής και ηθικής τάξης, αφού δεν υπάρχει η υψηλή εποπτεία ενός συστήματος αξιών, δεν υπάρχει δηλαδή ο Νόμος, που τίθεται εις το όνομα του Πατρός (για να χρησιμοποιήσω ψυχαναλυτικούς όρους). Αυτή η έλλειψη, που ποτέ δεν θα αποκατασταθεί, γεννά σιγά σιγά έναν νοσηρό κόσμο, το πάγωμα της ύπαρξης και τελικά το θάνατο.

Η Ανθή θυμίζει εδώ τον ήρωα του Ντοστογιέφσι στο βιβλίο *Το όνειρο ενός γελοίου ανθρώπου*, ο οποίος λέει σε κάποιο σημείο: «Ξαφνικά ένιωσα πως μου ήταν αδιάφορο αν ο κόσμος υπήρχε, ή αν ποτέ υπήρξε κάτι. [...] Σιγά σιγά κατάλαβα πως ούτε στο μέλλον θα υπάρχει τίποτε.» Αυτή η μηδενιστική αίσθηση του κενού, του απόλυτου αισθήματος μιας έλλειψης ζωής, δεν μπορεί παρά να γεννά την ιδέα του *non sense* της ανθρώπινης ύπαρξης, όπως θα έλεγε ο Μπέκετ. Η Ανθή, εγκλωβισμένη στο τραύμα, αλλά και στον εγωκεντρισμό που καλλιεργεί συνήθως το πάσχον υποκείμενο, αρχίζει να χάνει τη θέα του υπόλοιπου κόσμου, για να βυθιστεί εκεί όπου η απώλεια οδηγεί στην πλήρη εξαφάνιση της ζωής.

Η δεύτερη ηρωίδα, η Μαρία, βρίσκεται στον αντίποδα. Το ενδιαφέρον της για τον άνθρωπο την προικίζει με μια διαφορετική υπαρκτική γλώσσα. Ο Άλλος γίνεται για εκείνη ένα σημείο φλεγόμενο, που καλεί σε συνάντηση. Αυτό ακριβώς το ενδιαφέρον γεμίζει το κενό της υπερβαίνοντας το τραύμα της πατρικής απώλειας έως την κατάργησή του. Έτσι ο Άλλος παίρνει εντός της τη θέση του χαμένου Νοήματος: εναντιώνεται στο μηδέν. Η επαφή με την Ανθή και η βαθιά κατανόηση της υπαρκτικής της αστάθειας επιτρέπουν στη Μαρία να συλλέξει κομμάτι κομμάτι τα αντίρροπα στοιχεία που θα την αρτιώσουν, για να γίνει η ίδια πατέρα του εαυτού της.

Μέσα από ένα θερμό, παθιασμένο κλίμα αφήγησης, οι φιγούρες της Βενιανάκη αναδύονται με αδρά χαρακτηριστικά, παρουσιάζοντας κυρίως θραύσματα ζώων και ψυχών που τσακίζονται από αλληπάλληλες κατολισθήσεις. Εντούτοις αυτό που επικρατεί στο τέλος είναι η ελπίδα που μπορεί να αναποδογυρίσει ολόκληρο το οικοδόμημα, για να χτίσει νέες πιθανότητες, νέες ενάρξεις, επιδιώξεις, σχέσεις, θαύματα. Σε δεύτερο επίπεδο, τίθενται σοβαρά ερωτήματα ψυχαναλυτικής τάξεως: Με ποιό τρόπο η ανθρώπινη βούληση μπορεί να υπερβεί το τραύμα; Πόσο οι οικογενειακές σχέσεις όντως δημιουργούν αυτό που ονομάζουμε συνδεδετικό ανθρώπινο ιστό; Είναι οι ψυχοπαθολογίες αποκλειστικά προϊόντα του οικογενειακού μοντέλου και των γονεϊκών συμπεριφορών; Με τι κόστος το γυναικείο φύλο αναλαμβάνει κάποτε να παίξει τον «πατρικό» ρόλο, για την τήρηση μιας ισορροπίας;

Για την Ανθή, όσο κι αν η πατρική απώλεια αποτελεί το πρωταρχικό στοιχείο που την εμβολιάζει με το μηδέν, στην ουσία η κυρίαρχη ελλειμματική φιγούρα στη ζωή της είναι αυτή της μητέρας. Γιατί από εκείνη περιμένει τη θεραπευτική αγάπη που θα κλείσει το ρήγμα, μετουσιώνοντας τον πόνο του πατρικού κενού, μια αγάπη που όμως δεν θα δοθεί ποτέ. Έτσι η Ανθή δεν έχει να κρατηθεί από πουθενά, αφού τελικά και οι δυο γονείς της είναι απόντες. Πάνω σε αυτή την απουσία στηριγμάτων χτίζεται το αντικανονικό ρεύμα, τα τρελά νερά, δηλαδή η έλλειψη ισορροπίας, ο πόνος, η κατάθλιψη, η παραίτηση, η αυτοκτονία. Αν η Μαρία, ως αντίποδας, αποτελεί ένα ανθρωπιστικό σύμβολο, είναι γιατί προφανώς στην περίπτωση της η μητρική παρουσία επέδρασε διαφορετικά, αποκαθιστώντας την

έλλειψη του πατέρα με τη μητρική αγάπη, βάζοντας τα αναγκαία στηρίγματα στα θεμέλια της ζωής της και της ύπαρξής της (η αγάπη είναι ο εχθρός του μηδενός).

Καθώς η συγγραφέας σκιαγραφεί τις δυο κεντρικές ηρωίδες της με την αυθορμησία μιας αισθηματικής ζωντανής γλώσσας χωρίς κανένα διδακτισμό, στοιχειοθετείται εδώ ευδιάκριτα και ένα νοηματικό δίπολο: από τη μια ο εγκλεισμός στο εγώ, η απομόνωση που αλλοιώνει και τη σχέση με τον πραγματικό κόσμο. Από την άλλη η έξοδος από το εγώ, το ενδιαφέρον για τον ξένο, τον πάσχοντα, μια εκλογή που οδηγεί προς το φως και την ισορροπημένη ζωή. Εντούτοις, ακόμα και η δυστυχία και η παραίτηση μπορεί να μας προσφέρει κάτι, μοιάζει να μας λέει η Βενιανάκη, καθώς η αυτοκτονία της Ανθής γίνεται μαθητεία και επίγνωση για τη Μαρία, ώστε να βρει τρόπους να υπερασπίσει σθεναρά τη δική της ζωή.

Η αυτοκτονία αποτελεί ένα ύψιστο γεγονός ανθρώπινης απόκλισης. Μια τραγική έξοδος της πάσχουσας ύπαρξης που διαλύει την τάξη και αυτοδιαλύεται. Για μερικούς μπορεί να θεωρείται ως εξέγερση απέναντι στις καθιερωμένες κοινωνικές νόρμες, τη στρεβλή έλλογη συγκρότηση, την ασφυκτική ηθική, την απαξωμένη καθημερινότητα. Ο Βέρθερος του Γκαίτε, η μαντάμ Μποβαρί του Φλομπέρ, η Άννα Καρένινα του Τολστόι, κλασικοί λογοτεχνικοί αυτοκτόνοι, είναι πρόσωπα απελπισμένα, συντετριμμένα, καθημαγμένα από την αδυναμία να αποδεχτούν την πραγματική ζωή. Αυτή ακριβώς η τραγικότητα αποτελεί τη σφραγίδα του παρόντος βιβλίου, σκιαγραφώντας και το οδοιπορικό μιας καθόδου στον Άδη.

Η Ε.Β. στη νέα της μυθιστορηματική απόπειρα βάζει πολλά θέματα προς σκέψη, ακουμπώντας την ιστορία της κυρίως πάνω στις έννοιες των αντιθέτων: την καταστροφή και τη δημιουργία, την παραίτηση και τη διεκδίκηση, τον εγκλεισμό και τη διεύρυνση, τον πόνο και την απελευθέρωση, κουρδίζοντας τη γλώσσα της σε ήχους οξείς αλλά και ενίοτε τρυφερούς. Κατά τη δική μου αίσθηση, το βιβλίο θα ήταν πολύ πιο δεμένο και συγκεντρωμένο, αν έλειπε η τρίτη αφήγηση, χωρίς όμως να παραλειφθούν τα ιδιαίτερα στοιχεία της που δίνουν πολλές επεξηγήσεις. Ίσως το κλίμα των αντιθέσεων και η ένταση της γλώσσας να υπηρετούνταν πιο αποτελεσματικά, εάν η φόρμα στηριζόταν στην απόλυτη δυαδικότητα χωρίς άλλα επιμέρους συμπληρώματα.

Μπορώ να δω το μυθιστόρημα της Βενιανάκη ως ένα έργο που συγγενεύει με τη θεατρική γραφή και τη θεατρική πράξη, καθώς η σκηνοθεσία του, οι εναλλαγές του, η φόρμα του, η δραματικότητά του, και πιο ειδικά, η λεκτική του υπόσταση, όπως συγκροτείται στους δυο μονόλογους, μας παραπέμπουν έντονα στη θεατρική τέχνη και προϊδεάζουν για μια μελλοντική μεταφορά του στο σανίδι. Η γλώσσα της Βενιανάκη υπηρετεί με επιτυχία το συγκινησιακό κλίμα χωρίς πολύπλοκα σχήματα και νοηματικούς λαβύρινθους, είναι απλή, αυθόρμητη και επιτρέπει την άμεση πρόσβαση στον αναγνώστη. Ίσως θα χρειαζόταν λίγο παραπάνω λιτότητα σε σημεία κεντρικά, εκεί όπου η φόρτιση θα μπορούσε να είναι πιο έντονη αν είχε χτιστεί με αφαιρέσεις και αποσιωπήσεις.

Επιτυχημένη η απόφασή της Βενιανάκη να συγκροτήσει το θέμα της μέσα από θραύσματα θεματικά, κατατμήσεις συναισθηματικές και χρονικές, που της επιτρέπουν να αφήνει τον αναγνώστη σε μια αναμονή, καλλιεργώντας έτσι και το ενδιαφέρον του για τη συνέχεια της ιστορίας. Εμφανής και η προσπάθειά της να γίνουν διακριτές οι ομιλίες των δυο ηρωίδων σε σχέση με το γλωσσικό τους ιδίωμα, ώστε να αποτυπωθούν σωστά οι δύο διαφορετικοί μυθιστορηματικοί χαρακτήρες. Όμως η ιδέα της να προσθέσει μουσικά στοιχεία που προσδιορίζουν την ηλικία και το ιστορικό πλαίσιο των ηρωίδων είναι πολυχρησιμοποιημένη σε ισάριθμες κινηματογραφικές ταινίες και ως εύρημα έχει εξαντληθεί.

Επιτυχημένο θεωρώ το κρεσέντο της ομιλίας της Ανθής, που ξετυλίγεται με ποικίλους τόνους σε πολλές διαβαθμίσεις, πείθοντας για το «ακανόνιστο ρεύμα» μέσα στο οποίο η ηρωίδα πλοηγεί, απελπίζεται, αυτοκαταργείται, διαφεύγει, οιμώζει, εναντιώνεται, υποτάσσεται, για να βυθιστεί στο τέλος στο βαθύ σκοτεινό πυθμένα της σιωπής.

Μέσα από ένα θερμό, παθιασμένο κλίμα αφήγησης, οι φιγούρες της Βενιανάκη αναδύονται με αδρά χαρακτηριστικά, παρουσιάζοντας κυρίως θραύσματα ζώων και ψυχών που τσακίζονται από αλλεπάλληλες κατολισθήσεις.

Ο Πλωτίνος θεωρούσε ότι η αυτοκτονία δεν συνδέεται με την πρόθεση της λογικής, αλλά είναι το αποτέλεσμα μιας μελαγχολικής νόσου. Ο Καμύ, μέσα από τη θητεία του στον υπαρξισμό, έβλεπε την αυτοκτονία ως το μόνο φιλοσοφικό πρόβλημα που είναι αληθινά σοβαρό αφού σχετίζεται με το νόημα της ζωής. Το παρόν βιβλίο μας δίνει την ευκαιρία να προσεγγίσουμε αυτό το ζήτημα όχι μέσα από τον θεωρητικό κόσμο των ιδεών αλλά μέσα από τον απλό συγκινησιακό βίο του πάσχοντος προσώπου.

Τι είναι λοιπόν το «αντικανονικό ρεύμα»; Μα ο ίδιος ο συναισθηματικός κόσμος, ο οποίος άλλωστε πρωταγωνιστεί εδώ, με αναταράξεις, διακυμάνσεις, αλλεπάλληλες εντάσεις και ενάντιες ροές, ένας κόσμος που συμβολίζεται από τα «τρελά νερά» του Ευρίπου, το ρεύμα που αλλάζει κατεύθυνση κάθε έξι ώρες. Η Έφη Βενιανάκη με το μυθιστόρημά της (που θα ονόμαζα «υποδόρια φεμινιστικό») καταθέτει προς χάριν μας εικόνες από τη γυναικεία υπόθεση και τη γυναικεία οπτική, παρακολουθώντας αυτό το φύλο να αθροίζει καταστροφές και οράματα, ματαιώσεις και εναντιώσεις, εξέλιξη και οπισθοδρόμηση, στον αγώνα του να αρτιώσει μια αληθινή ταυτότητα.

Σε ακανόνιστο ρεύμα

Έφη Βενιανάκη

Ψυχογιός

224 σελ.

ISBN 978-618-01-1376-1

Τιμή: €13,30